

ZORG VOOR EEN LEERBARE SPELLING

Foto: Anda van Riet

De discussies over het Witte en Groene Boekje en over details verhullen dat er iets wezenlijk mis is met de Nederlandse spelling. De verregaande regeldrift en het gebrek aan onderliggende principes maken dat de spelling een opzoekspelletje is geworden. Dit gaat ten koste van de leerbaarheid. De volgende editie van het Groene Boekje kan een koerswijziging laten zien: ruimte voor variatie waar beregeling onmogelijk of onwenselijk is, en bovenal een terugkeer naar de spellingprincipes. Voor een wijziging in die richting moet dan wel draagvlak gevonden worden.

Bob van Tiel & Anneke Neijt

De reacties op het verschijnen van de Groene Boekjes van 1995 en 2005 lieten er geen misverstand over bestaan: de spellingregels van de Nederlandse Taalunie overtuigden niet. In 1995 volgden woordenboekenmakers daarom hun eigen regels bij het schrijven van tussenklanken in samenstellingen. In 2006 kwamen de kranten en het Genootschap Onze Taal met een alternatieve, 'witte' spellinggids om onwelgevallige veranderingen terug

te draaien en meer ruimte te bieden aan variatie. De groene spelling was in de woorden van de website Witte Spelling 'een keurslijf in plaats van een richtsnoer'. De wijzigingen van 2005 kwamen bovendien onverwacht, omdat de Taalunie had aangekondigd slechts een actualisering van de woordenlijst in de zin te hebben.

Toch maakt ook de witte spelling, die zelf stelt 'de spelling van 1995/2005 als uitgangspunt' te nemen, geen einde aan de problemen. Qua toonzetting en presentatie mag er dan een wereld van verschil zijn,

De Nederlandse spelling is een opzoekspelletje geworden. De regels zijn zo verfijnd dat alleen mensen met een ijzeren geheugen en veel training ze kunnen onthouden

inhoudelijk lopen het Groene en het Witte Boekje amper uiteen. In een krant van 56 pagina's vond publicist Ewoud Sanders bijvoorbeeld slechts negen verschillend gespelde woorden.

De discussies over de twee spellinggidsen gaan over details, maar ze maken ook duidelijk dat er iets wezenlijk mis is met de spellingaanpak van de Nederlandse Taalunie. Iets dat dieper gaat dan de vraag of *Middeleeuwen* met of zonder een hoofdletter geschreven moet worden en of er nu wel of niet een derde *n* moet in *pannenkoek*. Columnist Frits Abrahams legt de vinger op de zere plek: 'Wie onze taal schriftelijk gebruikt, zal

de groene (of, toe maar, witte) woordenlijst in de buurt moeten hebben wil hij foutloos blijven'. De Nederlandse spelling is een opzoekspelletje geworden. De regels zijn zo verfijnd dat alleen mensen met een ijzeren geheugen en veel training ze kunnen onthouden. Tabel 1 laat wat voorbeelden zien van de benodigde hersenacrobatiek.

De kern van de alom gevoelde onvrede is het ontbreken van een gemeenschappelijk fundament onder de regels, een consistente visie op grond waarvan de wijzigingen begrijpelijk zijn. Die kritiek blijkt telkens terug te komen (bijvoorbeeld Genootschap Onze Taal & Daniëls, 2006). De leden van de Werkgroep Spelling

SOMS DIT	DAN WEER DAT	TOELICHTING
café - cafeetje	diner - dinertje	woorden op -é anders dan die op -er
paraplutje	tiramisu'tje	de u die als oe klinkt, krijgt een apostrof
ik douch	ik bridge	Franse leenwoorden anders dan Engelse
ik scoor	ik lease	Engelse woorden met een oo gaan als Franse
Lucies oorbel	Lucy's oorbel	alleen na een enkele letter die een lange klinker aangeeft, volgt 's
wo'er	havoër	letterwoorden die je als letterwoord uitspreekt of niet
O-benen	i-bankieren	letters die de vorm aanduiden met een hoofdletter
patiënt, reünie	opticien, museum	sommige woorden met, andere zonder deeltteken

Tabel 1. Voorbeelden van spellingverschillen voor ogenschijnlijk dezelfde soorten woorden (zie voor meer voorbeelden Nunn & Neijt, 2006)

van de Nederlandse Taalunie, die de huidige regelgeving hebben helpen ontwikkelen, laten in hun reacties blijken weinig oog te hebben voor de noodzaak van spellingprincipes voor het ontwerp van een leerbare spelling (bijvoorbeeld Daems, 2006).

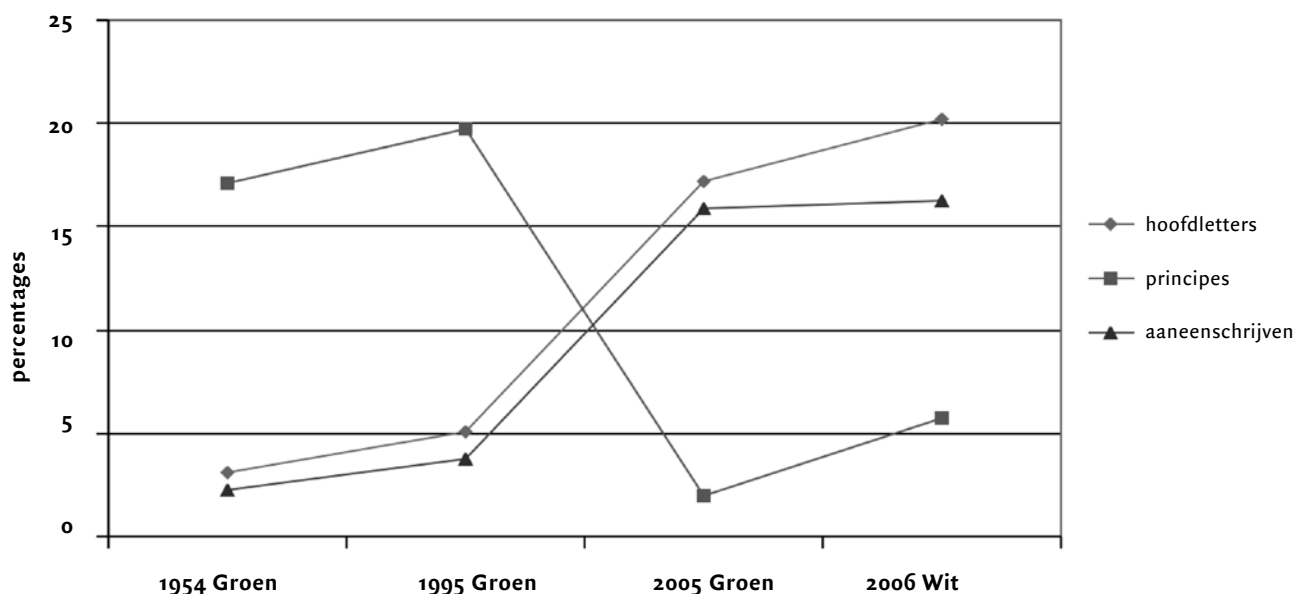
Grafiek 1 laat zien hoe dramatisch in zowel het Groene als het Witte Boekje de aandacht is verschoven van spellingprincipes naar ondergeschikte onderwerpen als hoofdletters en aaneenschrijfregels. Het fonologische principe ('schrijf zoals je spreekt') en het morfologische principe ('schrijf woorden en woorddelen steeds op dezelfde manier') blijken goeddeels aan de kant gezet. Als keuzes nog op grond van een spellingprincipe gemaakt worden, dan is dat vaker dan tevoren het etymologische principe ('schrijf een woord volgens zijn herkomst').

We zullen de gevolgen van de veranderde houding tegenover spellingprincipes laten zien aan de hand van twee bekende kwesties: hoofdletters en leenwoorden. Daarna geven we aanbevelingen voor het ontwerp van regels waar leraren mee uit de voeten kunnen, omdat ze gebaseerd zijn op principes die uitgelegd kunnen worden.

Hoofdletters

Als probleem is de hoofdletter typisch een verschijnsel van de laatste jaren. In 1954 besteedde het Groene Boekje welgeteld twee pagina's aan hoofdletters. Belangrijkste regel was dat 'de keuze tussen de hoofdletter en de kleine letter in tal van gevallen moet blijven voorbehouden aan het oordeel van de schrijver, die, al naar de gevoelswaarde die hij met een bepaald woord wil verbinden, dit woord op deze of gene wijze zal schrijven' (GB, 1954, p. lxxviii). Dat was precies raak. Een woord kan immers al naar gelang de context functioneren als soortnaam of eigenaam. Algemene voorschriften zijn dus niet op hun plaats, al kun je natuurlijk wel afspreken om spaarzaam te zijn, door bijvoorbeeld de namen van de weekdays, maanden en jaargetijden met een kleine letter te schrijven.

In 1995 zette de Taalunie al een voorzichtige stap in de richting van een veel gedetailleerdere beregeling van het hoofdlettergebruik en in het jongste Groene Boekje is van enige terughoudendheid bij de beregeling van de hoofdletters niets meer over. Met eenentwintig regels is er voor persoonlijke interpretatie geen ruimte meer. Maar kennis van al die regels is nog steeds niet

Grafiek 1: De aandacht voor hoofdletters, spellingprincipes en aaneenschrijven uitgedrukt in percentages van de totale leidraad

voldoende om foutloos te spellen. Gelijksortige woorden krijgen soms toch een verschillende spelling (B-film en x-factor, Eskimo en indiaan, Plat-New Yorks en Platduits enz.). Verder hangt het gebruik van hoofdletters vaak af van vage betekenisriteria: Is het begrip afgeleid van een aardrijkskundige term? Betreft het 'een specifiek volk'? Is het denigrerend bedoeld? Denken we bij de soortnaam nog aan 'de plaats van herkomst' of denken we aan 'de kenmerken van de zaak?' (GB, 2005, p. 100-108). Taalgebruikers gaan ten onder in dit moeras van regels, inconsequenties en vaagheden.

Sommige taalliefhebbers stellen dat 'het Witte Boekje veel meer een "rekkelijke" sfeer ademt' (Van Gessel, 2006). Op het gebied van hoofdletters zien we daar weinig van terug. Met zestien hoofdregels en talloze subregels is het witte systeem zelfs uitgebreider

dan het groene. En dat terwijl hoofdletters in de Nederlandse spelling maar een randverschijnsel zijn. Een vorm als *pasen* of *Indiaan* is voor niemand zo fout als *ik wort* of *een voogel*, en de keuze tussen hoofd- of kleine letter hangt soms af van de lay-out, of van de situatie en de bedoeling van de schrijver.

De spelling van nu vereist kennis die niet onderwezen kan worden en details die niet onthouden kunnen worden, omdat een kader ontbreekt

Leenwoorden

Spellinggidsen zien zich telkens weer gesteld voor de vraag wat te doen met leenwoorden. Behouden ze hun originele spelling, dan levert dit problemen op bij het spellen van woordvormen die daarvan afgeleid zijn. Wat is de verkleinvorm van *depot* of *parachute*? En hoe maak je een voltooid deelwoord van *e-mailen*?

De spellingwijzigingen van 1947, die uitdrukkelijk bedoeld waren als vereenvoudiging, omvatten veel vernederlandsingen (*rh*, *ph*, *y* werden *r*, *f*, *i*). Met de introductie van een toegelaten vorm naast de voorkeurspelling wilde de spellingcommissie van 1954 bovendien nagaan of nog meer woorden zich voor vernederlandsing zouden lenen. De keuze tussen vormen als *elektrisch* en *electrisch* werd aan de taalgebruiker gelaten, zodat in de praktijk breed gevoelde voorkeuren op den duur vanzelf aan het licht zouden komen. In

1967 werd verdere vernederlandsing voorgesteld in het rapport van de commissie-Pée-Wesselings, maar de voorstellen van deze commissie (*ksenofobie*, *bebie*, *prezident*) werden massaal weggehoond. Hetzelfde lot viel de minder vergaande voorstellen van 1988 en 1994 ten deel. Uiteindelijk zette de Taalunie zich in het Groene Boekje van 1995 expliciet af tegen de vernederlandsing van de spelling:

'Het beginsel van etymologie [...] is ook van toepassing op woorden van vreemde herkomst. Hier heeft de spelling in de taal van herkomst, dus de oudste schrijfwijze, de voorkeur boven een nieuwere, vernederlandsste spelling. Wij schrijven niet *odeklonje* en *sjampanje* maar *eau de cologne* en *champagne*.' (GB, 1995, p. 36)

Omdat voortdurend woorden aan andere talen ontleend worden, is het etymologische principe nooit volledig te verbannen, maar maakt het spellen wel heel lastig. Voor het probleem van de spelling van de bijbehorende verbuigingen en vervoegingen moet, als eenmaal voor een etymologische spelling gekozen wordt, een nieuwe aanpak ontwikkeld worden.

Naar een leerbare spelling

De herzieningen van de leidraad en de woordenlijst hebben er niet alleen voor gezorgd dat het Groene Boekje veel krediet verspeeld heeft. Ze hebben ook gevolgen gehad voor de leerbaarheid van de spelling. Leren spellen komt anno 2008 neer op leren opzoeken. Er zijn zo veel regels met elk weer talloze uitzonderingen, dat het ondoenlijk is ze allemaal uit het hoofd te leren. Als men er al gebruikmaakt van de spellingsprincipes, gaat het feitelijk alleen om de etymologie, terwijl juist de etymologische spelling van een woord niet in regels is te vangen. Het fonologische en morfologische principe vormen alternatieven die de spelling systematischer en dus leerbaarder kunnen maken.

Een spellingwijziging die teruggaat naar leerbare spellingprincipes is geen kleine ingreep, ook niet wanneer het slechts om een gering aantal woorden zou gaan of alleen om de regels voor afgeleide woorden, hoofdletters, aaneenschrijven en diakritische tekens. De Taalunie moet bereid zijn tot veranderingen. Anderen moeten dat streven ondersteunen en met name de makers van het Witte Boekje zullen moeten inschikken. Op dit moment zijn de verschillen met het Groene Boekje nog onbeduidend, maar als het Groene Boekje in 2015 de spelling zonder overleg met

de betrokken partijen opnieuw herziet, kan daar verandering in komen. Een spellingoorlog is wel het laatste waar het onderwijs op zit te wachten. De Taalunie zal de veranderingen ditmaal dus goed moeten coördineren en naast de leraren ook de makers van het Witte Boekje bij het ontwerpen van een nieuwe spelling moeten betrekken.

Is een spellingwijziging langs die lijnen haalbaar? Zou er over een aantal jaren een spelling kunnen zijn met meer overtuigingskracht, omdat ze gemakkelijker uitgelegd kan worden? Wij denken van wel, mits de ter zake verantwoordelijke autoriteiten voor draagvlak en een aantal randvoorwaarden zorg dragen, waaronder:

- Een koers voor de langere termijn. Een schets met een onderbouwing van beleidskeuzes (zoals in Te Winkel, 1865).
- Maatregelen voor een *pico bello* woordenlijst en een leidraad die echt houvast biedt.
- De garantie dat de leidraad alleen dat zal bevatten wat goed bereikbaar, en dus haalbaar is in het onderwijs. Als doel voor het onderwijs dat de beheersing van de spelling voor een veertienjarige bereikbaar moet zijn.
- Vrijheid op punten die moeilijk te regelen zijn. Wel een omschrijving en motivering geven van de keuzes die de overheid maakt met betrekking tot ambtelijke stukken, zoals veel wat grotere organisaties doen (denk aan de stijlboeken van kranten).

De spelling van nu vereist kennis die niet onderwezen kan worden en details die niet onthouden kunnen worden, omdat een kader ontbreekt. Deze punten vormen de kern van de problemen. Er is onderzoek nodig naar de mogelijkheden om de regels te vereenvoudigen op een aantal punten.

- Leestekens en diakritische tekens in afleidingen en samenstellingen. Onderzoek of een facultatief gebruik wenselijk is, dus naast *24-jarige*, *A4'tje*, *patiënt* en *Rode Kruiszuster* ook toelaten *24jarige*, *A4tje*, *patient* en *RodeKruiszuster*.
- De regels die naar de etymologie of naar de betekenis verwijzen. Probeer spellingen die op het verschil tussen Franse en Engelse leenwoorden gebaseerd zijn te vermijden, evenals spellingen die gebaseerd zijn op letterlijk en figuurlijk gebruik (*kattenbelletje* tegenover *kattebelletje*) of op betekenisverschillen zoals *oud-Grieks* voor 'm.b.t. het vroegere Griekenland' en *Oud-Grieks* 'm.b.t. het klassieke Griekenland'.
- Spellingregels die verwijzen naar de uitspraak. Vroeger moest het meervoud van *baby* misschien wel met een

Een spellingoorlog is wel het laatste waar het onderwijs op zit te wachten

apostrof geschreven worden omdat anders '-bis' gelezen zou kunnen worden, nu lijkt het er op dat *babys* niet meer tot die onbedoelde uitspraak leidt.

- Tussenklanken. Verbeter de huidige uitleg die verwijst naar s-meervouden wanneer de schrijver moet besluiten om al of niet een *n* te schrijven. Die uitleg werkt hooguit *averechts*.
- Afleidingen van leenwoorden. Hierbij gaat het om de balans tussen uitspraak en vaste woordvormen (het fonologische en morfologische principe), waarbij consequent voor het een dan wel het ander gekozen moet worden (*cafeetje* dan ook *dineetje*; *dinertje* dan ook *cafétje*).

De echt moeilijke kwesties, de leenwoorden zelf en de werkwoordspelling, zijn daarmee niet uit de weg geruimd, maar voor een principiële wijziging van deze onderdelen van de spelling is waarschijnlijk geen draagvlak te vinden. Belangrijk voor de korte termijn is dat er op een aantal ondergeschikte punten een betere regeling komt, zodat leraren vaker dan nu het geval is van algemene en begrijpelijke taalkundige principes gebruik kunnen maken bij hun uitleg van de spelling. ■

Bob van Tiel studeert Nederlands en Filosofie aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Anneke Neijt is hoogleraar Nederlandse taalkunde aan diezelfde universiteit.

Met dank aan Sjaak Kroon, Anneke Nunn, Rik Smits en Gerard Verhoeven voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit stuk. De verantwoordelijkheid voor de inhoud is volledig voor rekening van de auteurs.

LITERATUUR

- Abrahams, F. (20 december 2007). Dickey. *NRC Handelsblad*, p. 22.
- Daems, F. (2006). *Spelling 2005 – de essentie*. <http://www.ua.ac.be/download.aspx?c=frans.daems&n=31733&ct=32756&e=92906>
- Genootschap Onze Taal, & Daniëls, W. (2006). *Het groen-witte verschillenboekje*. 's-Hertogenbosch: Adr. Heinen Uitgevers.
- Gessel, H. van. (25 augustus 2008). Vriendelijke, leerbare spelling. *De Volkskrant*, p. 24.
- Nunn, A., & Neijt, A. (2006). The recent history of Dutch orthography (II). Problems solved and created by the 2005 reform. *Leuvense Bijdragen*, 95, 117-157.
- Sanders, E. (18 september 2006). De sigaar. *De Volkskrant*, p. 18.
- Winkel, L.A. te. (1865). *De grondbeginselen der Nederlandsche spelling: regeling der spelling voor het Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Leiden: D. Noothoven van Goor.